

Ik heb nog nooit gelogen

Elsbeth Etty

Ik heb nog nooit gelogen

Hugo Brandt Corstius

1935-2014

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2024

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen.
Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig
recht, wordt verzocht contact op te nemen met Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Copyright © 2024 Elsbeth Etty
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's Uitgeverij BV,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag Roald Triebels
Omslagbeeld Steye Raviez/MAI (Hugo Brandt Corstius, circa 1983)
Foto auteur Huub Liebrand

ISBN 978 90 214 9078 6 / NUR 321
www.querido.nl

‘Misschien is niets geheel waar, en zelfs dat niet.’
– Multatuli

‘Wie mij leest moet zelf ook werk doen. Hij moet uitzoeken wat ik meen, wat ik niet meen, wat ik lieg, en een enkele keer waarin ik me vergis. In die zin durf ik te zeggen: Ik heb nog nooit gelogen.’
– Piet Grijs

Voor Peter van Kooten, steun en troost in bange dagen

Inhoud

Vooraf 9

Deel I 1935-1953

- 1 Dammit, I'm mad 19
- 2 Een wonderkind of een total loss 32

Deel II 1953-1963

- 3 Van de liefde die vriendschap heet 53
- 4 Op het heetst van de Koude Oorlog 69
- 5 'Wat moet ik in godsnaam met mijn leven beginnen?' 95
- 6 'Alleen jij kan me redden' 112

Deel III 1963-1969

- 7 Ai de massamedia 135
- 8 Schrijver & minnaar 158
- 9 Pat Gray & Piet Grijs 172

Deel IV 1969-1985

- 10 Van Pat naar Tat 187
- 11 Trouwen en rouwen 211
- 12 Nederlands met vakantie 227
- 13 Mijn collega Multatuli 251

Deel v 1985-1993

- 14 I'm a dad, am I? 273
- 15 De waarheid verstoppen 297
- 16 Oude en nieuwe doelwitten 317
- 17 Malle Hugo 339

Deel vi 1993-2014

- 18 Geen geduld voor niemand 363
- 19 No it is op/position 382
- 20 Wat kan dat mag, en wat niet kan dat mag helemaal 404
- 21 'Ik word langzaam temend dement' 422
- 22 Nevelleven 442

- Verantwoording en dank 463
- Noten 467
- Geïnterviewde personen 545
- Geraadpleegde literatuur 547
- Bibliografie Hugo Brandt Corstius & aliassen 559
- Beeldverantwoording 561
- Personenregister 563

Vooraf

‘De waarheid gaat in grijs gekleed’ zette Piet Grijs ooit als kop boven een krantenartikel waarin hij bekende altijd te liegen en deze bewering onmiddellijk logenstrafte met de opmerking ‘Ik heb nog nooit gelogen’. Een variant op de bekende leugenparadox van de filosoof uit Kreta die zei: ‘Alle Kretenzers liegen altijd.’

Piet Grijs was een van de tientallen pseudoniemen waaronder de wis- en taalkundige Hugo Brandt Corstius ontelbare columns, polemieken, magistrale taalvondsten, essays, recensies en verhalen met in leugens verstopte waarheden publiceerde. In het voetspoor van zijn grote voorbeeld Multatuli zag hij zichzelf als literator en zijn alter ego’s Grijs, Battus, Chapkis, Eter, Stoker, Helder, etc. als fictieve personages die zich alles kunnen veroorloven.

‘[I]ronie, reductio ad absurdum, grove leugens en schematisaties [zijn] nodig. Daar zal ik dan ook niet voor terugdeinzen,’ waarschuwde hij op twintigjarige leeftijd als beginnend *Propria Cures*-redacteur zijn lezers. Hij excelleerde in verhalen over verzonden feiten waaruit via logisch redeneren absurdistische situaties voortvloeien. Het bekendst zijn *De reizen van Pater Key*, *Ik sta op mijn hoofd* en *Zes dagen onbedachtzaamheid kan maken dat men eeuwig schreit* door Raoul Chapkis, die hij zelf vergeleek met de verhalen over ‘een niet bestaande wereld’ van fantasyschrijver Belcampo.¹

Dat Brandt Corstius het ‘fantasygenre’ ook losliet op zijn krantencolumns waarin zijn aliassen niet-bestaande situaties en personen in de bestaande wereld – of vice versa – beschreven, leidde regelmatig tot begripsverwarring en ophef. Door feiten en fictie te vermengen kon hij ongelimiteerd zijn met humor gekruide gal spuien over maatschappelijke wantoestanden, en degenen die hij daarvoor verantwoordelijk achtte straffeloos belasteren en beledigen.

Zijn ongrijpbaarheid leverde hem het epitheton ‘meest gevreesde columnist van Nederland’ op. Werd hij beschuldigd van laster of het verspreiden van wat tegenwoordig ‘nepnieuws’ heet, dan beriep hij zich op het prerogatief van de fictieschrijver om te fabuleren. Desalniettemin stuurde hij tot tweemaal toe (tevergeefs) zijn Stoker-columns in voor de Anne Vondelingprijs ter bekroning van politieke journalistiek. Verwarring zaaien was zijn liefste bezigheid.

*

In het pre-internet- en socialemediatijdperk domineerde Brandt Corstius decennialang het publieke debat dankzij de prominente aanwezigheid van zijn vele alter ego’s in alle kranten, weekbladen, tijdschriften en radio- en tv-programma’s die ertoe deden. Zijn bijtende en vaak dolkomische aanvallen op autoriteiten lokten de ene na de andere spraakmakende rel uit. Er dreigde zelfs een kabinet-crisis toen de CDA-minister van Cultuur weigerde hem de naar P.C. Hooft genoemde literaire staatsprijs toe te kennen voor zijn gehele oeuvre, inclusief de agressieve scheldkanonnades van zijn aliassen.

Inmiddels is het onvoorstelbaar dat een columnist die oproept een premier ‘met tomaten, ijsco’s, blubber en rode verf’ uit het Catshuis te verjagen en die een minister van Financiën met nazi-beul Adolf Eichmann vergelijkt, geëerd wordt met een prestigieuze literaire onderscheiding. Maar in 1985 liep intellectueel en progressief Nederland te hoop tegen een kabinet dat het vertikte om de als kwetsend ervaren boutades van Grijs, Stoker, Eter, etc. te bekronen. Die weigering veroorzaakte een ongekend nationaal oproer met als uitkomst dat de P.C. Hooft-prijs, ontdaan van het etiket staatsprijs, in 1988 alsnog aan Brandt Corstius werd toegekend. Het sterkte de laureaat (en zijn fans) ongetwijfeld in de overtuiging dat hij een tweede Multatuli was, die zijn opruiende opinies wereldkundig maakte met gebruikmaking van dezelfde retorische en stilistische middelen als de auteur van *Max Havelaar* en de *Ideeën*.

Van fantasy, omdraaiing van de werkelijkheid of absurdistische uitvergroting was geen sprake in Brandt Corstius’ systematische bestrijding van nationalisme, antisemitisme, moslimhaat en discriminatie. Onophoudelijk waarschuwde hij tegen de bedreiging van de democratie door extreemrechtse stromingen in Europa. In Ne-

derland stelde hij vvd-voorman Frits Bolkestein – die hij sinds zijn studententijd kende en verafschuwde – verantwoordelijk voor de opkomst van radicaal-rechts. Recent politicologisch onderzoek bevestigt de juistheid van die analyse.²

Toen nog vrijwel niemand het beestje bij de naam durfde te noemen, bestempelde Brandt Corstius de huidige pvv-leider Geert Wilders en andere politici die om electorale redenen vreemdelingenhaat predikten als racisten. In 1981 betichtte hij als *Volkskrant*-columnist Stoker oud-D66-Kamerlid Sef Imkamp van racisme wegens diens bezwaren tegen de ‘zorgwekkende demografische ontwikkeling’. De aangevallene stapte naar de rechter om rectificatie te eisen. *O tempora, o mores...* de president van de rechtbank Amsterdam stelde Stoker in het gelijk. Door te waarschuwen voor ‘het uitsterven van de gehele blanke wereld’ had Imkamp volgens hem de indruk gewekt het blanke ras superieur te achten en dus verdiende hij de kwalificatie ‘racist’. Omdat de ex-politicus een publieke figuur was, achtte de rechter het van algemeen belang hem met ‘krachtadig woordgebruik’ te bekritisieren.

Door de jaren heen verdedigde Brandt Corstius in alle toonaarden de vrijheid van meningsuiting, maar hij eiste dat publiekelijk racistisch vertoon werd bestraft. ‘Druk het vooral af, maar sleep daarna de auteur voor de rechtbank. Er is geen censuur, maar wie iets schrijft is daar verantwoordelijk voor, en er is terecht straf op aanzetten tot racisme.’ Dit betoogde hij naar aanleiding van een discussie in Frankrijk over de vraag of een boek van Renaud Camus, een extreemrechtse aanhanger van complottheorieën over ‘omvolking’, verboden moest worden. De noodzaak antisemitische en racistische uitingen te bestraffen was ook Brandt Corstius’ inzet bij zijn langdurige controverse met Theo van Gogh.

*

In dit boek heb ik getracht een briljant en invloedrijk oeuvre in de context van de tijd te plaatsen en verbanden te leggen tussen werk en leven van de achter wisselende maskers verborgen schrijver ervan. Geen eenvoudige opgave, want het weinige dat Brandt Corstius prijs gaf over zijn achtergrond, privébestaan en drijfveren staat vaak haaks op de werkelijkheid.

Mijn voorgangster Liesbeth Koenen (1958-2020) overleed toen ze nog aan het schrijven van haar HBC-biografie moest beginnen. Ze liet het resultaat van zes jaar intensief onderzoek na op een aan mij overgedragen harddisk. Die bevat interviews met intimi en bekenden van Brandt Corstius, diverse opnames van zijn radio- en tv-optredens, een chronologisch overzicht van zijn levensloop en grote aantallen scans van intieme documenten uit zijn privéarchief. Van dit materiaal heb ik dankbaar gebruikgemaakt in het besef dat Koenens inspanningen mij jaren werk hebben bespaard.

Niettemin bleef er nog genoeg te doen. Allereerst het inventariseren, lezen en interpreteren van Brandt Corstius' omvangrijke oeuvre. Daarvan is veel gebundeld, maar heel veel ook niet. Delpher, het door de Koninklijke Bibliotheek ontwikkelde digitale kranten- en tijdschriftenarchief, en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) boden menigmaal uitkomst, maar het meest behulpzaam bij het opsporen van de onafzienbare hoeveelheid verspreide columns was zijn persoonlijke archief waarin hij zijn publicaties verzamelde. De *Propria Cures*-artikelen en vroege bijdragen aan *Vrij Nederland* plakte hij in albums, latere artikelen van en over hem borg hij lukraak op in ongeordende uitpuilende knipselmappen. Vanaf zijn vroege jeugd bewaarde Brandt Corstius alles, maar dan ook werkelijk alles, wat op hem betrekking had.

Liesbeth Koenen had als enige toegang tot het privéarchief dat in 2016 door Brandt Corstius' weduwe Ina Rilke is overgedragen aan het Allard Pierson, onderdeel van de Universiteitsbibliotheek van de UvA. Daar is de immense papierberg opgeslagen in een zestien meter tellende rij dozen gevuld met knipsels, manuscripten, agenda's, schoolopstellen, kassabonnetjes, theatertickets, dagboekfragmenten en massa's brieven van en aan zijn talrijke scharrels en geliefden. Een ware *Fundgrube* oftewel een rijke bron die licht werpt op veel zaken waarover Brandt Corstius liever zweeg: zijn amour fou voor Renate Rubinstein, het niet bepaald monogame huwelijk met zijn eerste vrouw Tjatje, de depressie na haar overlijden, waardoor hij achterbleef met drie jonge kinderen, zijn gemankeerde vaderschap, de *Frauengeschichten*, de liefde van en voor zijn tweede vrouw Ina, de dementie die hem de laatste jaren van zijn leven steeds afhankelijker maakte van haar.

Een verhaal apart is de langdurige homoseksuele relatie die Brandt Corstius als student onderhield met zijn dispuutgenoot en levenslange vriend Hans van den Bergh. Niemand heeft daar ooit van geweten totdat Koenen hun liefdesbrieven vond en kopieerde. Op die van Hans aan Hugo rust tot 2040 een embargo op last van de recht-hebbende erven Van den Bergh. Dankzij hun toestemming, waarvoor ik zeer erkentelijk ben, heb ik uitvoerig kunnen citeren uit de in mijn bezit zijnde kopieën. Hugo's contrabrieven zijn – op enkele kladversies en doorslagen na – voor zover bekend niet bewaard. Maar uit zijn agenda's van de jaren 1954-1960 en andere persoonlijke documenten in het archief valt op te maken hoe intens hij deze geheime verhouding heeft beleefd en welk geluk hij eraan ontleende.

Ondanks zijn charmes, originaliteit en humor waarmee hij velen – vooral dames – wist te betoveren, was Brandt Corstius geen gemakkelijk mens om mee om te gaan. Hans van den Bergh noemde hem in een boze bui een van zijn eigen gelijk overtuigde 'halve psychopaat' met wie niet te leven viel. Hij verweet zijn vriend 'gemis aan warme menselijkheid' en 'ziekelijk egocentrisme', zowel tegen hem als 'ten opzichte van je ouders, vriendinnen, vrienden, dispuutgenoten'.

Daar konden Hugo's inmiddels overleden broer en zus Frank en Liesbeth Brandt Corstius van meepraten. In interviews vertellen ze hoe hij als kind zijn moeder het leven zuur maakte en de sfeer in het gezin dusdanig verpestte dat hij uit huis geplaatst werd. Ze schetsen hem als een hyperintelligent, in zichzelf opgesloten, stotterend jongetje dat ondanks zijn spraakgebrek iedereen verbaal de baas was. Hij pestte om te voorkomen dat hij zelf werd gepest: de aanval als beste verdediging. Volgens een dispuutgenoot uit het Amsterdamse studentencorps verspreidde hij als student 'een soort terreur' die angst inboezemde. 'Hij ontmaskerde graag terwijl hij zichzelf nooit blootgaf.' Daarover beklagden zich ook een aantal ex-geliefden die hem bovendien onberekenbaarheid en trouweloosheid aanwreven. Stuk voor stuk eigenschappen die doorklinken in zijn werk.

Aan dat werk – artikelen schrijven en geobsedeerd puzzelen met letters en cijfers – maakte hij vrijwel alles ondergeschikt, vertellen zijn kinderen Aaf, Merel en Jelle, die hij goeddeels in zijn eentje grootbracht. Zij hebben het egocentrisme van hun vader aan den

lijve ondervonden. Hetzelfde geldt voor zijn tweede echtgenote Ina Rilke. Als meervoudig bekroond literair vertaalster moest zij leren leven met een man die weliswaar dol op haar was, maar geen enkele belangstelling opbracht voor wat haar bezighield, zelfs niet voor haar Engelse vertalingen van zijn geliefde *Max Havelaar* en door hem bewonderde romans van Willem Frederik Hermans.

Zelf verklaarde Brandt Corstius zijn zelffixatie en gebrek aan empathie uit een psychische 'stoornis' die hij 'asperge' (asperger) noemde. Voor zover bekend is die diagnose nooit gesteld, maar vrijwel iedereen in zijn omgeving veronderstelt dat hij een vorm van autisme had.

Volgens Ina kon hij zich niet langdurig verdiepen in anderen en miste hij de stamina voor het schrijven van de Multatuli-biografie die hij in vier jaar had willen voltooien. Omdat hij van mening was dat schrijvers en biografen altijd over zichzelf schrijven, dacht hij op basis van Multatuli's werk – dat hij op één lijn stelde met het zijne – een doorleefd portret van zijn held te kunnen maken. 'Wie zijn biografie schrijft,' aldus Brandt Corstius, 'moet óf alles wat Douwes Dekker schreef als leugen beschouwen óf hij moet een passie-visie-biografie schrijven. Dat is wat ik wil doen. Dat zal mijn ideale biografie worden.'³ Het is er nooit van gekomen.

*

Hoewel te betwijfelen valt of biografen al dan niet bewust zichzelf portretteren in levensbeschrijvingen van anderen ligt het voor de hand dat ze zoeken naar identificatiemogelijkheden met het object van hun biografie. Zou de bij Brandt Corstius afgestudeerde taalkundige Liesbeth Koenen haar werk hebben kunnen afmaken, dan had de nadruk vermoedelijk meer gelegen op de linguïstiek dan nu het geval is. Een wiskundige zou weer andere accenten leggen. Vanuit mijn achtergrond als columnist, literair criticus en Multatuli-adept voel ik me vooral aangetrokken tot de opzienbarende publicist Brandt Corstius, die als geen ander het publieke debat naar zijn hand wist te zetten en gedurende een halve eeuw een onuitwisbaar stempel op de meningsvorming heeft gedrukt.

Maar anders dan in zijn gedroomde 'passie-visie-biografie' van Multatuli draait het in dit boek niet om mijn passie voor of visie op

Brandt Corstius. Ik heb een getrouw beeld willen schetsen van zijn passies en visies en van de unieke wijze waarop hij daar in zijn bewegingen, strijdbare leven vorm aan gaf.

DEEL I
(1935-1953)

I

Dammit, I'm mad

'Ik ben altijd een asperge geweest. Toen mijn moeder begon te pesten, begon ik te pesten. Omdat mijn vader leraar was, ging ik de leraren treiteren.'

Dixit de gevreesde columnist Piet Grijs alias Hugo Brandt Corstius ter verklaring van zijn aangeboren neiging tot pesten, sarren en treiteren. Zijn voor anderen soms kwetsende manier van doen schreef hij toe aan het 'syndroom van Asperger' – genoemd naar de Oostenrijkse kinderarts Hans Asperger – met als voornaamste kenmerk: gebrek aan inlevingsvermogen. Daarin herkende Hugo zich volledig:

Men zegt dat een asperge het vermogen mist om zich te verplaatsen in het denken van andere mensen. Andere mensen? Wat zijn dat? Zijn dat mensen die het vermogen hebben zich in andere mensen in te leven? [...]

In mijn jeugd werd ik eenvoudig een 'lastig kind' of 'rotjoch' genoemd en daar heb ik vrede mee. Niemand hoeft zich in mij te verplaatsen. Zoals ik mij ook niet in anderen verplaats. De mens is mens omdat hij anders dan worm en dromedaris weet dat hij een uniek individu is, niet op aarde gezet om zich te verdiepen in soortgenoten.¹

Naar verluidt vertoonde dokter Asperger als kind het gedrag dat naderhand naar hem zou worden genoemd. Hij was een eenzame, afstandelijke jongen met weinig sociale vaardigheden en een extreme interesse in specifieke zaken. Kinderen met dit syndroom noemde hij 'kleine professoren', omdat zij heel gedetailleerd over hun favoriete onderwerp konden spreken. In zijn geval was dat taal

en hetzelfde gold voor de jonge Hugo Brandt Corstius. Taal- en woordspelletjes obsedeerden hem sinds zijn vroege jeugd:

Bij de slag om Stalingrad begon mijn obsessie. Ik was zeven jaar oud en begin 1943 hadden wij de slag gewonnen. Oom Rinus die bij ons in huis was kraaide van blijdschap. Stalingrad! Stralingdag!²

Oom Rinus was een Joodse onderduiker, die hem uitlegde dat een woord waarvan de letters in een andere volgorde weer een woord maken een anagram heet. Omdat Stalingrad en Stralingdag net géén anagram waren, ging Huug – zoals hij thuis heette – op zoek naar woorden die dat wel waren. Als een bezetene begon hij een verzameling aan te leggen van anagrammen en andere woorden waarmee je kunt toveren, bijvoorbeeld palindromen, zinnen die achterstevoren gelezen hetzelfde blijven (zoals de titel van dit hoofdstuk) en dito woorden waarmee elk kind opgroeit: kak, lol, lul, mam, pap. In *Opperlandse taal- & letterkunde*, zijn magistrale magnum opus uit 1981, waarin zijn gigantische verzameling taalvondsten resulteerde, schreef hij in relatie tot ‘toverwoorden’: ‘De eerste machtige tovenaars over eenieder zijn natuurlijk Mam en Pap.’

Mam en Pap

Hugo’s eigen mam en pap, Wil Molenaar (Amsterdam 1911) en Jan Brandt Corstius (Rotterdam 1908), hadden macht noch toverkracht. Ze waren wereldverbeteraars, die elkaar hadden leren kennen in de Nederlandse Bond van Abtinent Studerenden (NBAS). Deze progressieve jeugdorganisatie predikte geheelonthouding en streefde naar ‘een radicale vernieuwing van mens en maatschappij’. Jan zat in het landelijk bestuur. Behalve pacifist was hij vegetariër en de vurige Amsterdamse kweekschoolleerlinge die zijn geliefde werd, volgde hem daarin. Tijdens NBAS-groepsvakanties sloten ze vriendschappen voor het leven met geestverwanten als de latere voorzitter van het Humanistisch Verbond Jaap van Praag en diens aanstaande vrouw Martje Hoff. Er werd veel gekampeerd. Dan sliepen ze samen in een piepklein tentje, naar eigen zeggen zonder seks. Daarmee wilden ze wachten tot ze getrouwd waren.

Het huwelijk tussen de tweeëntwintigjarige Johannes Christiaan Brandt Corstius en de twee jaar jongere Wilhelmina Wijtske Moleenaar werd gesloten op 30 september 1931 in Amsterdam, waar het paar op Amstellaan 14 (de huidige Vrijheidslaan) een driekamerwoning betrok. De bruidegom studeerde nog. Na zijn hbs-B had hij staatsexamen gymnasium-Alfa gedaan om een universitaire studie te kunnen volgen. Hoewel afkomstig uit een welgestelde familie met een door Dudok gebouwde villa in Het Gooi hadden zijn ouders geen geld om hun zeven kinderen te laten studeren. Jan kon naar de universiteit dankzij een toelage van de twee Haagse dames Kramer, die hij 'de tantes' noemde. Zijn vader was in 1927 overleden.³

Wil, dochter van een jonggestorven Friese onderwijzer en een Amsterdamse moeder, had tot haar huwelijk lesgegeven op een lagere school in de Spaarndammerbuurt, tegenwoordig onderdeel van het Amsterdamse Schoolmuseum Het Schip. Ze kreeg ontslag op grond van een in 1925 onder het confessionele kabinet-Ruijs de Beerenbrouck tot stand gekomen wettelijk arbeidsverbod voor gehuwde vrouwelijke ambtenaren.

Toen in november 1933 hun zoon Frank ter wereld kwam, waren ze nog steeds financieel afhankelijk van de tantes. Weliswaar was Jan al in maart afgestudeerd, maar een leraarsaanstelling zat er voor hem niet in: het derde kabinet-Ruijs de Beerenbrouck had in het ambtenarenreglement de bepaling opgenomen dat overheidsdienaren geen lid mochten zijn van de regering onwelgevallige verenigingen. Alleen al veronderstelde 'revolutionaire gezindheid' was reden voor ontslag. Volgens Jaap van Praags biograaf Sjoerd Wie-ling ondervond Jan Brandt Corstius door dit ambtenarenverbod 'grote moeilijkheden bij het vinden van een baan'.⁴

Samen met Jaap van Praag en andere NBAS-leden was Jan in 1931 lid geworden van de als links te boek staande Jongeren Vredes Actie (JVA) en toegetreden tot de redactie van het daaraan gelieerde kritische tijdschrift *De Jonge Gids*.⁵ De JVA liet zich inspireren door het ethisch socialisme van de revolutionaire dichteres en propagandiste Henriette Roland Holst. Sinds haar breuk met het communisme eind jaren twintig riep zij op tot geweldloos verzet tegen massawerkloosheid, koloniale uitbuiting en oprukkend fascisme door

middel van stakingen, demonstraties en burgerlijke ongehoorzaamheid.

Eind 1931 vroeg ze de JVA om haar antimilitaristische lekenspel *Wij willen niet* op te voeren. Brandt Corstius bezocht de voorbereidingsbijeenkomst, waar de in progressieve kring vereerde schrijfster ‘in een kaal Amsterdams schoolgebouw bij de Schinkelhaven, gezeten op een stijve houten stoel, tekst en uitleg gaf aan de velen die zich als lekenspelers hadden opgegeven’.⁶ Jaap van Praag was ook van de partij. Hij kon zich later niet herinneren wat ze precies had gezegd, ‘maar wel dat daar in het matte licht, ergens om die grijze vrouw een vuur begon te branden. Henriette Roland Holst sprak tot óns, tot ieder van ons, dat beseften we.’ Jan kreeg de hoofdrol in het stuk en stelde zijn woning op de Amstellaan beschikbaar om te repeteren voor de voorstelling in de Hollandsche Schouwburg begin april.⁷ Zo speelde hij zich onherroepelijk in de kijker van de op linkse onruststokers jagende autoriteiten.

Weinig bevorderlijk voor zijn kansen op een leraarsbaan was ook het feit dat, anderhalve maand na Hitlers machtsovername op 31 januari 1933, de JVA samen met twintig antifascistische organisaties een door de communistische krant *De Tribune* gepubliceerd manifest ondertekende tegen de vertoning van de nationalistische Duitse oorlogsfilm *Morgenrot* in het Amsterdamse Rembrandt Theater. Geëist werd dat de film, waarvan de première in Berlijn was bijgewoond door de hele NSDAP-top inclusief Franz von Papen, Hermann Göring en Hitler zelf, uit de roulatie werd genomen. Toen dat niet gebeurde, braken er rellen uit in en buiten de filmzaal. Politie te paard voerde met getrokken sabels charges uit op het Rembrandtplein en omgeving.

Om niet te worden aangezien voor schorem uit de achterbuurten, zoals het *Algemeen Handelsblad* de reischoppers kwalificeerde, begaven Jan Brandt Corstius en zijn JVA-kompanen zich in hun beste kleren naar de bioscoop. Volgens Van Praag, die zelf afzijdig bleef, ‘sloten ze zich aan in de rij om een kaartje te bemachtigen terwijl ze zagen hoe de politie mensen verwijderde waarvan werd vermoed dat ze moeilijkheden zouden veroorzaken. Eenmaal binnen, haalden ze flesjes tevoorschijn waarvan de inhoud een enorme stank verspreidde. Ze werden opgepakt en moesten mee naar het bureau.’⁸ Het katholieke dagblad *De Tijd* van 18 maart 1933 meld-

de: 'Uit het Rembrandt-theater werden tijdens de tweede voorstelling ruim twintig personen, onder wie enkele vrouwen verwijderd. Allen zijn naar het politiebureau aan de Halvemaansteeg overgebracht, waar proces-verbaal tegen hen werd opgemaakt wegens ordeverstoring.' Na een week werd de film uit de roulatie genomen. De Nederlandsche Bioscoopbond liet weten de vertoning van *Morgenrot* te verbieden 'zolang de internationale verhoudingen zo gespannen blijven als heden ten dage'.⁹

Actie geslaagd, maar de werkloze stinkbommen werpende academicus op de Amstellaan schoot er weinig mee op. Het enige wat hem nu nog aan een baan kon helpen, was de voltooiing van het proefschrift waaraan hij na zijn afstuderen was begonnen. Op 12 juli 1934 promoveerde hij bij de gerenommeerde Utrechtse hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde C.G.N. de Vooys op de dissertatie *Herman Gorter. Een bijdrage tot de kennis van zijn leven en werk*. Menno ter Braak betwistte het wetenschappelijke gehalte ervan, maar bracht het 'lijvige boek' desondanks onmiddellijk onder de aandacht met een pagina vullende recensie in *Het Vaderland*.¹⁰ Diezelfde krant meldde kort daarop de benoeming van dr. J.C. Brandt Corstius tot leraar in de Nederlandse taal en geschiedenis aan het Gemeentelijk Lyceum te Eindhoven.¹¹

Daar, in Eindhoven, kwam in de nazomer van 1935 de negen pond wegende pestkop ter wereld. 'Onze tweede zoon HUGO is op 29 Augustus geboren' luidde de tekst op het kaartje dat Wil Brandt Corstius-Molenaar en Jan Brandt Corstius verstuurden vanaf Roostenlaan 130 aan de rand van Eindhoven, op een kwartiertje fietsen van het station. Ze kregen veel gelukwensen toegestuurd. Hun oude NBAS-vrienden Gemma van Aken en dominee Piet Mentzel (de latere ouders van fotograaf Vincent Mentzel) feliciteerden Wil en Jan met hun tweede zoon en maanden hen ervoor te zorgen dat beide jongens 'aufwachsen tot vurige, felle, vastberaden, strydbereide, eenheidwillende, revolutionaire proletariërs'.¹²

Het gezin Brandt Corstius bewoonde een tussenwoning in een middenklassebuurt, bevolkt door ambtenaren, kantoorpersoneel, onderwijzers en kleine zelfstandigen. Voor de jonge ouders van nog geen dertig die Amsterdam gewend waren, viel er in Eindhoven weinig te beleven. Al met al geen vrolijke tijd. Hugo was een huil-

baby die hen 's nachts wakker hield, borstvoeding weigerde en overdag op straat zijn moeder in verlegenheid bracht met zijn onophoudelijke gebrul vanuit de kinderwagen.

Lang zou hun verblijf in de Philips-stad niet duren. De voormalige hbs aan het Wilhelminaplein, waar Jan les gaf, was kort voor zijn aantreden uitgebreid met een gymnasiumafdeling. In het docentekorps van wat nu het Gemeentelijk Lyceum heette, waren aan de lopende band mutaties, omdat er onvoldoende lessen waren voor de nieuw geworven leraren.¹³ Die solliciteerden zo snel ze konden naar een volledige baan elders. Zo ook Jan Brandt Corstius. Vanaf september 1936 kon hij aan de slag op het eerbiedwaardige Stedelijk Gymnasium in Utrecht.

Ze verhuisden naar de Utrechtse Prins Hendrikklaan 63, schuin tegenover het door Jan en Wil bewonderde Rietveld Schröderhuis, waarin het atelier van architect Gerrit Rietveld, icoon van de avant-gardistische kunstenaarsbeweging De Stijl, was gevestigd. Hun eigen huis was een tochtige bouwval, vergeven van een indringende rioolstank die opsteeg uit de verrotte vloeren. Niet bevorderlijk voor de gezondheid van de aan astmatische bronchitis lijdende Hugo. Maar de prachtige ligging op een steenworp afstand van het Wilhelminapark vergoedde veel. Vlakbij was bovendien een montessorikleuterschooltje waar de kinderen vanaf hun vierde heen konden. Toen in september 1939 de jongste daaraan toe was, waren ze net verhuisd naar de nabijgelegen Adriaan van Ostadelaan nummer 147.

Als eerste huurders van dit ruime nieuwbouwhuis hadden Wil en Jan zich mogen bemoeien met de indeling ervan. Rietveld ontwierp voor de huiskamer ingebouwde kasten met mooie matglazen schuifdeuren, alsmede een kinderhoek: een ronde tafel, drie kleine stoeltjes en een kast voor speelgoed en spelletjes. De hypermoderne strakke inrichting met Gispensstoelen, een Bruynzeel-keuken en identieke Thonet-buizenbureaus voor de ouders was een statement tegen bedompte burgerlijkheid en straalde het idealistische vooruitgangsgeloof van de bewoners uit. In nog veel sterkere mate gold dat voor het modernistische vakantiehuis dat ze hetzelfde jaar door Rietveld lieten bouwen in de duinen bij Petten omdat Hugo gezonde zeelucht nodig had.

Helaas zou het nog jaren duren voordat ze er hun zomers konden